

УДК 658.155

Мельникова К.В.*кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки,
фінансів і підприємництва
Херсонського державного університету***Татарінова Г.В.***студентка факультету економіки і менеджменту
Херсонського державного університету*

АНАЛІЗ ПРИБУТКОВОСТІ ТА РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

ANALYSIS OF PROFIT AND BUSINESS ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

Правильний аналіз прибутковості та рентабельності дає змогу зробити комплексні висновки щодо ефективності господарювання підприємств. У статті розглянуто економічну сутність, роль і значення прибутку та рентабельності для оцінки ефективності діяльності підприємства. Досліджено основні методологічні підходи до аналізу прибутковості, встановлення та оцінки факторів, які впливають на прибутковість. Розглянуто низку факторів, які впливають на прибуток та рентабельність підприємства, та заходи, які можуть бути використані для подальшого їх зростання. Запропоновано шляхи підвищення рівня рентабельності та прибутковості підприємств у сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: прибуток, рентабельність, економіка, підприємство, прибутковість, ефективність, показник.

АННОТАЦИЯ

Правильный анализ прибыльности и рентабельности позволяет сделать комплексные выводы относительно эффективности хозяйствования предприятий. В статье рассмотрены экономическая сущность, роль и значение прибыли и рентабельности для оценки эффективности деятельности предприятия. Исследованы основные методологические подходы к анализу доходности, установлению и оценке факторов, влияющих на прибыльность. Рассмотрен ряд факторов, влияющих на прибыль и рентабельность предприятия, и меры, которые могут быть использованы для дальнейшего их роста. Предложены пути повышения уровня рентабельности и прибыльности предприятий в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: прибыль, рентабельность, экономика, предприятие, прибыльность, эффективность, показатель.

ANNOTATION

The correct analysis of profitability and profit makes it possible to make comprehensive conclusions about the efficiency of enterprise management. The article deals with the economic essence, role and importance of profit and profitability for assessing the effectiveness of the enterprise. The main methodological approaches to the analysis of profitability, establishment and evaluation of factors influencing profitability are investigated. A number of factors that influence the profit and profitability of an enterprise and measures that can be used for their further growth are considered. The ways of raising the level of profitability and profitability of enterprises in modern conditions of management are offered.

Keywords: profit, profitability, economy, enterprise, profitability, efficiency, indicator.

Постановка проблеми. Прибуток є важливою і головною рушійною силою економіки ринкового типу, основним спонукальним мотивом діяльності підприємців в умовах ринкової економіки, певним гарантом прогресу соціально-економічної системи. Вважається, що прибуток є узагальнюючим показником діяльності підприємства, але він недостатньо точно відображає ефективність підприємницької діяльності.

Найбільш точну оцінку функціонування підприємства дає рентабельність. На даному етапі розвитку економіки України велика кількість підприємств є неприбутковими або ж малоприбутковими, це є наслідком післякризової ситуації в країні. Високі ціни на закупівлю сировини та комплектуючих, інфляція, невисока купівельна спроможність населення, нестабільність податкового законодавства та інші фактори зменшують розмір прибутку сучасного підприємства. Отже, проблема підвищення прибутку та рентабельності є актуальною в сучасних умовах для підприємств усіх галузей народного господарства України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання прибутковості та рентабельності підприємства висвітлено у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких слід відзначити А.Д. Шеремета, А.М. Поддєрьогіна, В.В. Ковальова, М.В. Кобцева, О.В. Короленко, В.П. Савчука, Дж.К. Ван Хорна, Є.Ф. Бріггема, І.О. Бланка, М.Д. Білика, С.Ф. Покропівного, О.С. Філімоненко та багатьох інших. Однак сьогодні у цьому напрямі дослідження залишається ще багато дискусійних питань, що мають простір для подальшого вивчення та обговорення. Саме це зумовило актуальність теми дослідження та визначило її мету.

Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні підходів до підвищення прибутковості та рентабельності підприємства на основі аналізу економічної сутності прибутковості й факторів впливу на них.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах головною метою виробничого підприємства незалежно від виду його діяльності та форми власності є отримання максимального прибутку, що неможливо без ефективного управління ним. Для аналізу ефективності роботи підприємства використовують відповідні показники рентабельності та прибутковості, які є основними для визначення ефективності виробництва. Ефективність виробництва – найважливіша узагальнююча характеристика результативності виробництва, яка відображає відношення величини створених товарів і послуг до сукупних витрат праці [2, с. 11]. Прибуток і рентабельність є також

основними якісними показниками, що відображають економічну ефективність підприємства, його фінансовий стан, успіхи та можливості у виконанні розробленої програми економічного та соціального розвитку. Рентабельність і прибуток тісно пов'язані між собою. Зростання рентабельності об'єктивно свідчить про збільшення одержуваного прибутку. Іншими словами, під час зростання прибутку створюються умови для збільшення рентабельності.

Прибуток – це важливий узагальнюючий показник оцінки ефективності функціонування кожного суб'єкта господарювання, оскільки в ньому акумулюються резерви всіх боків діяльності підприємства:

- виробництво і реалізація;
- якість і асортимент;
- ефективність використання виробничих ресурсів;
- собівартість продукції [2, с. 13].

Прибуток характеризує ефективність господарювання за всіма напрямками його діяльності: виробничою, збутовою, постачальницькою, інвестиційною, фінансовою. Прибуток становить основу економічного розвитку підприємства і зміцнює його фінансовий стан та фінансові відносини з партнерами.

Крім того, прибуток є основним джерелом фінансування витрат на виробничий і соціальний розвиток підприємства, найвагомішим джерелом централізованих ресурсів держави: у доходи бюджету здійснюються відрахування від одержаного доходу підприємства, значною частиною якого є прибуток. Це означає, що доходи підприємства повинні задовольняти не тільки фінансові потреби, а й потреби держави на фінансування суспільних фондів споживання, розвиток науки, освіти, охорони здоров'я. Таким чином, у збільшенні прибутку зацікавлені як підприємство, так і держава.

Прибуток як економічний показник являє собою різницю між ціною реалізації та собівартості продукції (товарів, послуг), між обсягом отриманої виручки та сумою витрат на виробництво та реалізацію продукції.

Прибуток характеризує кінцевий результат діяльності торговельного підприємства. Прибуток – це частина додаткової вартості, виробленої і реалізованої, готової до розподілу. Підприємство отримує прибуток після того, як утілена у створеному продукті вартість буде реалізована і набуде грошової форми [5, с. 34].

Прибуток є якісним показником, тому що в його розмірі відображені зміна обсягу товарообігу, доход підприємства, рівень використання ресурсів, величина витрат оборотності. Таким чином, прибуток синтезує в собі всі сторони діяльності підприємства.

Для оцінки величини прибутку залежно від функцій, які вони виконують в процесі управління прибутком, існують певні його види. Відповідно до класифікаційних ознак, є такі види прибутку:

1. Від виду діяльності: прибуток від торговельної діяльності, прибуток від реалізації майна, прибуток від позареалізаційних операцій, прибуток від інших видів діяльності.

2. Від порядку визначення: балансовий прибуток, оподаткований прибуток, чистий прибуток.

3. Від методики оцінки: номінальний прибуток, реальний прибуток.

4. Від мети визначення: бухгалтерський прибуток, економічний прибуток.

5. Від розмірів – мінімальний прибуток, цільовий прибуток, максимальний прибуток [5, с. 36].

У збільшенні прибутку та високій рентабельності зацікавлені і підприємства, і держава, оскільки, з одного боку, це є прямим джерелом виробничого і соціального розвитку підприємства, а з іншого – вони забезпечують сталі й зростаючі надходження до державного бюджету.

Разом із тим відомо, що природу прибутку можна досягти не лише шляхом збільшення внеску трудового колективу підприємства, а й у результаті певних порушень державної дисципліни (найчастіше – порушення порядку встановлення цін), іншими протиправними діями, що тягнуть за собою карну відповідальність, бо викликають негативні явища в розвитку економіки держави.

З огляду на це, на кожному підприємстві необхідно систематично проводити аналіз формування, використання і розподілу прибутку, щоб знати величину чистого прибутку, його складові частини й основні тенденції їх зміни.

Основними цілями аналізу прибутку є:

- перевірка обґрунтованості і напруженості планового прибутку;
- загальна оцінка виконання плану, прогнози, динаміка;
- визначення відхилення фактичного прибутку від передбаченого планом (розрахунком, прогнозом), вивчення динаміки прибутку за низку звітних періодів;
- вивчення впливу на зміну суми прибутку факторів, які водночас є й складовими частинами прибутку;
- визначення суми резервів зростання прибутку і розроблення рекомендацій щодо використання їх у виробництві;
- вивчення основних напрямів розподілу прибутку [7, с. 154].

Інформаційною базою для аналізу прибутку та рентабельності є: бізнес-план, фінансовий план, баланс підприємства, звіт про фінансові результати та їх використання за попередній та звітний періоди, декларація про прибуток підприємства, доходи від реалізації товарів (робіт і послуг), зведена таблиця основних показників, матеріали маркетингових досліджень.

Основними завданнями аналізу фінансових результатів є:

- дослідження рівня, складу та структури фінансових результатів у динаміці;

– контроль над процесом формування фінансових результатів за видами діяльності;

– оцінка абсолютних і відносних показників формування фінансових результатів від різних видів діяльності;

– виявлення факторів та причин, що справляють вплив на суму чистого фінансового результату, і кількісний вимір їх впливу на результативний показник;

– оцінка ефективності розподілу чистого прибутку підприємства;

– виявлення резервів збільшення суми чистого прибутку і рентабельності;

– оцінка роботи підприємства щодо використання можливостей збільшення прибутку та рентабельності;

– розроблення заходів щодо використання виявлених резервів.

Аналіз фінансових результатів проводиться на підставі стандартних методів:

– горизонтального (або трендового), за якого аналіз фінансових результатів базується на вивченні динаміки окремих його показників у часі. На основі цього методу аналізу розраховуються темпи росту (приросту) окремих видів прибутку, визначаються загальні тенденції його зміни (або тренда). Горизонтальний аналіз здійснюється шляхом порівняння показників формування, розподілу і використання фінансових результатів звітного періоду з показниками попереднього періоду чи показниками аналогічного періоду минулих років;

– вертикального (або структурного), під час якого аналіз фінансових результатів пов'язаний зі структурним розкладанням агрегованих показників формування, розподілу і використання. У процесі здійснення цього методу аналізу розраховується питома вага або співвідношення окремих структурних складників агрегованого показника;

– порівняльного аналізу фінансових результатів, що базується на зіставленні значень окремих груп аналогічних його показників із плановими чи нормативними даними, середньогалузевими значеннями чи даними підприємств-конкурентів. Це дає змогу підприємству оцінити ступінь відхилення звітних показників від планових (нормативних) та визначити причини цих відхилень, виявлення конкурентної позиції за рівнем господарювання чи в межах конкретного регіонального ринку та виявлення резервів подальшого підвищення ефективності господарської діяльності;

– факторного аналізу фінансових результатів як методики комплексного системного вивчення та виміру впливу факторів на величину результативного показника, а саме прибутку підприємства [7, с. 186].

Таким чином, аналіз фінансових результатів є підґрунтям для прийняття фінансових та економічних рішень, спрямованих на попередження і скорочення збитків і втрат від різних видів діяльності, ефективне використання

ресурсів, вибір найкращого варіанта інвестицій, розроблення перспективних планів розвитку підприємства.

Як і кожен абсолютний показник, розмір прибутку не завжди характеризує ефективність діяльності підприємства, тому, щоб оцінити ефективність роботи підприємства, одержаний прибуток необхідно співвідносити зі здійсненими витратами – поточними (собівартість продукції) і авансованими (активи або частини їх).

Для підвищення рівня прибутковості підприємства можуть упроваджувати заходи в такому порядку:

– організаційні (вдосконалення виробничої структури, вдосконалення організаційної структури управління, диверсифікація виробництва, реструктуризація виробництва тощо);

– техніко-технологічні (оновлення техніко-технологічної бази, переозброєння виробництва, вдосконалення виробів, що виробляються);

– економічні важелі та стимули (вдосконалення тарифної системи, форми і системи оплати праці, прискорення оборотності оборотних коштів тощо) [3, с. 311].

Співвідношення прибутку із зазначеними вище затратами являє собою рентабельність.

Рентабельність можна визначати як відношення певного прибутку до показника, рентабельність якого розраховується.

Рентабельність характеризує рівень прибутковості, він більшою мірою, ніж прибуток, характеризує кінцеві результати діяльності підприємства. Рентабельність дає змогу зіставити ефективність роботи різних підприємств, прибутковості різних видів продукції тощо [4].

Рентабельність оцінюється зазвичай у відсотках, а іноді в коефіцієнтах.

Показники рентабельності характеризують відносну прибутковості підприємства з різних позицій і групуються згідно з інтересами учасників економічного процесу. Можливі зіставлення прибутку з факторами, які на нього впливають, формують множину показників рентабельності. Вони відрізняються між собою за змістом та метою розрахунку.

Таким чином, показники рентабельності можна об'єднати в декілька груп:

– показники, що характеризують рентабельність капіталу та його складників;

– показники, що характеризують рентабельність активів та їх складників;

– показники, що характеризують рентабельність витрат та інвестицій;

– показники, що характеризують рентабельність реалізації [1, с. 41].

Зазначені вище показники можуть розраховуватися з використанням валового прибутку, прибутку від операційної діяльності, прибутку до оподаткування, чистого прибутку.

Ефективність використання капіталу, задіяного в господарській діяльності підприємства, оцінюють за допомогою основних показників:

рентабельності сукупного капіталу та рентабельності власного капіталу.

Під час розрахунків показників рентабельності, зв'язаних із виробництвом і реалізацією продукції, як прибуток повинен використовуватися прибуток від виробництва або реалізації продукції, оскільки лише він характеризує виробничу діяльність підприємства.

Використання ж чистого прибутку для цієї мети недоцільне, оскільки він характеризує результати всіх видів діяльності, тому рентабельність показників, зв'язаних із виробництвом продукції, буде викривлено і, відповідно, не відображатиме реальну виробничу діяльність підприємства.

Рентабельність безпосередньо пов'язана з отриманням прибутку. Однак її не можна отожднювати з абсолютною сумою отриманого прибутку.

Рентабельність – це відносний показник, тобто рівень прибутковості, що вимірюється в коефіцієнтах або відсотках. Показники рентабельності є відносними характеристиками фінансових результатів та ефективності діяльності підприємства. Порівняно з абсолютними показниками прибутку показникам рентабельності властиві такі переваги:

- вони мають більш широкі можливості порівняння: співставлення абсолютних показників прибутку підприємств із різними обсягами діяльності, кількістю персоналу тощо не дає можливості проводити об'єктивну оцінку;

- ці показники меншою мірою знаходяться під впливом інфляційних процесів.

Різні варіанти рішень, що приймаються для визначення прибутку, поточних витрат, авансованої вартості, для розрахунку рентабельності зумовлюють наявність значної кількості показників рентабельності.

Показники рентабельності характеризують ефективність роботи підприємства у цілому, прибутковість різних напрямів діяльності (операційної, фінансової, інвестиційної); вони більш повно, ніж прибуток, характеризують узагальнюючі результати господарювання.

Рентабельність є показником, що комплексно характеризує ефективність діяльності підприємства. На його підставі можна оцінити ефективність управління підприємством, оскільки отримання високого прибутку і достатнього рівня прибутковості багато в чому залежить від правильності й оперативності управлінських рішень, які приймаються. Рентабельність можна розглядати як один із критеріїв якості управління суб'єктом господарювання.

За рівнем рентабельності можна оцінити довгострокове благополуччя підприємства, тобто здатність підприємства одержувати достатній прибуток на здійснені інвестиції. Для власників капіталу підприємства даний показник є більш привабливим індикатором, аніж показники фінансової стійкості і ліквідності, які визначаються на основі співвідношення окремих статей балансу.

У зв'язку з тим, що показники рентабельності визначають зв'язок між сумою прибутку та величиною вкладеного капіталу, вони можуть бути використані в процесі прогнозування прибутку підприємства. Оцінка передбачуваного прибутку базується на рівні прибутковості за попередні періоди з урахуванням прогнозованих змін.

Окрім того, велике значення рентабельність має для ухвалення рішень у сфері інвестування, планування, під час складання кошторисів, координування, оцінки і контролю діяльності підприємства.

Завдання аналізу рентабельності підприємства:

- оцінка виконання визначених параметрів рентабельності підприємства (плану, прогнозу тощо);

- вивчення динаміки показників рентабельності;

- виявлення і кількісний вимір впливу факторів на показники рентабельності підприємства;

- пошук резервів зростання рентабельності роботи підприємства;

- обґрунтування та розроблення заходів щодо використання виявлених резервів [8, с. 79].

Показники рентабельності продукції є основними індикаторами ефективності виробничої діяльності. Саме тому аналітична оцінка цього об'єкту має першочергове значення і полягає у пошуку внутрішніх резервів підприємства, спрямованих на підвищення ефективності виробництва продукції.

Завданнями аналізу рентабельності продукції є:

- оцінка виконання визначених параметрів рентабельності продукції (плану, прогнозу тощо);

- вивчення динаміки показників рентабельності;

- оцінка доходів від реалізації продукції та витрат на її виробництва як основних елементів, які формують рентабельність продукції;

- виявлення і кількісний вимір впливу факторів на показники рентабельності продукції;

- пошук резервів зростання рентабельності;

- обґрунтування та розроблення заходів щодо використання виявлених резервів [6, с. 65].

Формування сукупності показників аналізу рентабельності залежить від завдань, які ставить перед собою аналітик: оцінити ефективність продажу; здійснити оцінювання ефективності використання власного капіталу; доцільність зростання обсягів капіталу; доцільність нарощування величини оборотних активів та ін. Наведений вище перелік показників рентабельності може бути доповнений аналітиком під час проведення ним поглибленого аналізу прибутковості.

Узагальнюючи викладене вище, необхідно підкреслити, що значення аналізу рентабельності полягає в оптимізації процесу управління

основною діяльністю підприємства шляхом наукового обґрунтування резервів підвищення її ефективності.

Таким чином, показники рентабельності є відносними характеристиками фінансових результатів і ефективності діяльності підприємства. Їх аналіз доцільно проводити в динаміці, в процесі якого необхідно враховувати галузеву специфіку підприємства, його життєвий цикл, масштаби діяльності. Дослідження рентабельності діяльності підприємства є важливим напрямом фінансової діагностики. Результати досліджень дають відповіді на безліч питань, пов'язаних із фінансовими та управлінськими рішеннями, що є основою підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Висновки. Для успішного розвитку будь-якого підприємства необхідно приділяти увагу таким якісним показникам, як прибуток і рентабельність. Велике значення для забезпечення умов невпинного зростання прибутку і рентабельності має якість їх планування. Як на стадії планування прибутку, так і в процесі повсякденного контролю над виконанням плану прибутку важливим є виявлення зайвих для підприємства запасів товарно-матеріальних ресурсів у вигляді непрацюючого устаткування, машин, приладів, понаднормативних запасів сировини, матеріалів, інструменту й інших цінностей. Фінансові ресурси, вкладені в такі активи, уповільнюють обіговість коштів підприємства і, відповідно, знижують рентабель-

ність виробництва. Таким чином, підприємства повинні активно шукати всі можливі шляхи вдосконалення виробництва, підвищення конкурентоспроможності власної продукції, що повинно сприяти зростанню прибутку та рентабельності підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бець М.П. Планування рентабельності виробництва / М.П. Бець // Економіка України. – 2007. – № 2. – С. 40–45.
2. Васильєв В.В. Шляхи підвищення результативності українських підприємств / В.В. Васильєв // Фондовий ринок. – 2007. – № 12. – С. 11–14.
3. Височанська Н.О. Фінанси підприємств : [навч. посіб.] / Н.О. Височанська, О.А. Кравцова, Л.І. Бойко. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 270 с.
4. Гавалешко С.В. Рентабельність підприємства та шляхи його підвищення / С.В. Гавалешко // Економіка. – 2012. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rusnauka.com/10_DN_2012/Economics.
5. Кобцев М.В. Аналіз прибутковості підприємств в сучасних умовах / М.В. Кобцев // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 11. – С. 32–41.
6. Короленко О.В. Рентабельність господарської діяльності підприємств / О.В. Короленко // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 8. – С. 60–71.
7. Філімоненко О.С. Фінанси підприємства : [навч. посіб.] / О.С. Філімоненко. – К. : Кондор, 2007. – 400 с.
8. Швиданенко Г.О., Олексюк О.І. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства / Г.О. Швиданенко, О.І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2002. – 192 с.